

seva contribució a la *Història dels Països Catalans* (1980), de la qual redactà tot allò referent al País Valencià del segle XVIII al XX i on vaig poder comprovar personalment fins a quin punt era gratificant treballar amb ell.

Altres exemples posteriors d'obres de gran síntesi han estat el seu llibre *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna* (1992) o el titulat *El Siglo de las Luces* (2007), una excel·lent història social de la cultura, on tracta tant de la de les elits com de la de les classes populars, tant la de la Il·lustració com la de la superstició a l'Espanya del segle XVIII. Darrerament, és remarcable la seva contribució a la història de la població de la ciutat de València i la seva Horta en la història d'aquesta ciutat, publicada el 2009.

Gregori M. Estrada (1918-2015)*

El 18 de març de 2015 ha mort a Montserrat el pare Gregori M. Estrada i Gamissans, nat a Manresa el 28 d'abril de 1918. Durant els seus primers tres anys va viure al Mas Rossinyol de Monistrol de Calders, al qual continuà anant durant l'estiu fins que els seus pares decidiren dur-lo a l'Escolania de Montserrat, on passà sis anys, des del setembre de 1926 fins al setembre de 1932. Era, doncs, l'època de l'abat Antoni M. Marcet, quan hi havia seriosos conflictes entre el monestir i la dictadura de Primo de Rivera, que acusava l'abat de catalanista i que hauria volgut allunyar-lo del monestir; a partir de l'abril de 1931, amb la proclamació de la Segona República, començà una nova època, que acabà tràgicament el juliol de 1936, amb l'inici de la Guerra Civil, que hauria pogut tenir encara conseqüències molt més greus per a Montserrat si no hagués mantingut una excel·lent relació amb les autoritats de la Generalitat, que protegiren el monestir i facilitaren que els monjos en poguessin sortir i, en part, es refugiessin a l'estranger.

Francesc Estrada —aquest era el seu nom de fonts— va tenir dos mestres excel·lents a l'Escolania, que descobriren el seu talent musical i que l'ensinistraren en un terreny que no havia d'abandonar mai més. Eren el pare Àngel Rodamilans, aleshores prefecte de l'Escolania —que havia d'ésser assassinat a Sabadell el 1936—, i el pare Anselm Ferrer, que n'era director i amb el qual el pare Gregori mantingué una cordialíssima relació fins a la seva mort, el 1969. Rebé també formació musical d'altres monjos que treballaven a l'Escolania: els pares Maur Fàbregas (solfeig), Isidor Civil (violí), Isidor Fonoll (prefecte després d'Àngel Rodamilans) i Plàcid Feliu (prefecte igualment durant les darreres setmanes de la seva estada a l'Escolania).

Manuel Ardit ha estat traductor d'obres clàssiques, com algunes de James Casey, de Robert Darnton o la biografia de l'historiador Marc Bloch, escrita per Carole Fink. Pel que fa a l'homenatge als mestres de la generació anterior, cal recordar que l'any 2002 va recopilar diversos treballs d'Emili Giralt amb el títol *Empresaris, propietaris i vinyaters: 50 anys de recerca històrica*.

Fidel a la llengua que agermana Catalunya i el País Valencià, historiador al servei d'un concepte obert de Països Catalans, influït en els seus primers treballs per Joan Fuster, Manuel Ardit ha estat una figura respectada per tots, un investigador que ha restat actiu i ha publicat fins a la darrera hora, poc abans que una cruel malaltia ens hagi privat de la seva ajuda i de la seva amistat.

El 1932, en deixar d'ésser escolà, Francesc Estrada ingressà en el col·legi d'aspirants a monjo, a Montserrat mateix, i el juliol de 1933 va passar de «col·legial» a novici del monestir, on rebé el nom monàstic de Gregori Maria. Al cap d'un any, va fer la professió simple com a monjo de Montserrat el 6 d'agost i tot seguit començà a aprofundir en els estudis musicals, que ja no havia de deixar en tota la vida. En efecte, el 1935 i el 1936 va iniciar els estudis d'orgue al Conservatori del Liceu de Barcelona, sota la direcció de mossèn Josep Muset.

Al començament de juliol de 1936 fou enviat una temporada, per motius de salut, a la residència que Montserrat tenia en aquells moments a Andorra i allà el van sorprendre l'aixecament militar del 17-19 d'aquell mateix mes i la revolució a què donà lloc a tot Catalunya. De seguida va anar, amb altres catalans, a Torí, des d'on, passant per Gènova i per Roma, s'uní, al monestir de Subiaco, amb l'abat Marcet i un grup de monjos de Montserrat que havien pogut abandonar Barcelona, i juntament amb altres monjos joves —acompanyats pel pare Emilià Riu, prefecte dels júnior de Montserrat— es va refugiar al monestir alemany de Beuron (Hohenzollern), on fou rebut fraternalment. Durant el curs 1936-1937 va estudiar filosofia al monestir, igualment benedictí, de Maria Laach (Renània), on acudien tots els monjos de la congregació beuronesa, i tornà a Beuron durant els cursos 1937-1939 per estudiar-hi teologia. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, es traslladà a Roma i del 1939 al 1940 va seguir encara un curs de teologia a la universitat benedictina de Sant Anselm. Mentrestant, el novembre de 1939 va tornar al monestir de Subiaco, on l'abat Marcet li va rebre la professió monàstica solemne —el 13 de novembre— i li va conferir els quatre ordes menors que el preparaven per al sacerdoci. El 1940, encara a Roma, va ésser ordenat sotsdiaca a la basílica de Sant Joan del Laterà.

El 1941, en acabar precipitadament el curs a causa de l'entrada d'Itàlia a la guerra, va anar a Barcelona en hidroavió des d'Òstia Tiberina i es va reincorporar a Montserrat, on de seguida fou ordenat prevere i va començar a

* Text preparat per Josep Massot i Muntaner, president de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: direccio@pamsa.cat

actuar d'organista, una activitat que no deixaria fins al començament d'aquest segle, quan una progressiva sordesa el va anar afectant. Mentrestant, va continuar els estudis de música: juntament amb el seu company pare Ireneu Segarra —amb el qual treballaren de valent durant tota la vida, encara que ben sovint tenien visions diferents respecte a temes musicals—, va estudiar a Barcelona harmonia i contrapunt amb els mestres Josep Barberà (1941-1947) i Cristòfor Taltabull (1947-1950) i, sense deixar d'ocupar càrrecs de responsabilitat a la comunitat, el 1947 passà un mes al monestir francès de Solesmes, juntament amb el pare David Pujol, per treballar en els textos de música gregoriana propis de Montserrat, i el 1950 va passar uns quants mesos a París i a Hendaia, on féu estudis de fuga amb Charles Koechlin i d'orgue amb André Marchal. Del 1968 al 2002 va ésser també director del cor dels monjos de Montserrat i féu classe de cant gregorià al clercat de Montserrat, per ensinistrar els monjos joves, entre els quals em trobava jo mateix durant uns quants anys.

Va tenir sempre una intensa activitat com a organista, com a promotor de la construcció d'orgues i la fosa de campanes —a Montserrat i a altres indrets— i com a compositor de música religiosa. D'una manera especial, hem de destacar la seva gran aportació al cant litúrgic en català a partir del moment que, arran del Concili II del Vaticà, el llatí va ésser substituït per les llengües vernacles tant a la missa com a l'ofici diví, tan important als monestirs benedictins d'homes i de dones. Aquesta aportació no es va limitar a la composició de noves melodies, sinó que tingué una repercussió a tot el país a través de les Trobades d'Animadors de Cant per a la Litúrgia, que va iniciar el 1970 i que encara continuen avui seguint l'esperit amb què les va fundar.

Al costat d'aquestes intenses activitats de tipus religiós i pastoral, també va dur a terme un treball d'estudi dels antics músics de l'Escolania de Montserrat —el fruit més

important del qual foren les edicions d'obres del pare Miquel López i del pare Joan Cererols a la col·lecció «Mestres de l'Escolania de Montserrat»— i durant molts anys va intentar trobar una nova interpretació dels cants i de les danses del segle XIV del *Llibre Vermell* de Montserrat, de la qual va publicar algun avançament i en va promoure l'execució, en col·laboració amb l'Escolania de Montserrat i altres grups, el 1978 i el 1979, a Montserrat, a Barcelona, a França, a Alemanya i a Rubí. Poc abans de morir havia enllestit el text definitiu del llibre que preparava sobre aquest tema, que suscitarà sens dubte controvèrsies entre els musicòlegs.

Amb aquests antecedents, no és estrany que el 17 de gener de 1974 formés part de la sessió fundacional de la Societat Catalana de Musicologia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i que el 1979 n'esdevingués el segon president, càrrec que ocupà fins al 1991. Durant aquests anys va publicar algun article i algunes necrologies al *Butlletí* de la societat, que s'afegiren a altres treballs que havia anat publicant a Catalunya i a l'estranger, en general breus i de to divulgatiu. El 18 de desembre de 1992 fou elegit membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el perfil de musicologia, però al cap d'un any ja esdevingué emèrit i mai no ha tingut una intervenció destacada en les tasques de l'Institut, bé que n'ha seguit amb interès les vicissituds i ha votat escrupolosament per correu sempre que calia.

De caràcter seriós i d'una certa rigidesa en les seves conviccions, era alhora una persona afable i servicial, gran patriota i treballador infatigable. A la darrereria de la seva vida es veié molt disminuït, no solament per la sordesa a què ja m'he referit, sinó també per problemes de salut que l'obligaren a anar en cadira de rodes i l'allunyaren de la vida comunitària. No perdé mai, però, el bon humor i treballà fins al darrer dia de la seva vida. Els qui l'hem conegut de prop i l'hem estimat no l'oblidarem mai.

Joaquim Molas i Batllori (1930-2015)*

Joaquim Molas, membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans d'ençà de 1978 i promotor i responsable continuat de la Fundació Mercè Rodoreda, creada al si de l'Institut el 1992, va morir a Barcelona el 16 de març. El 5 de setembre hauria complert 85 anys: tota una vida dedicada a les ciències humanes, amb rigor de mètode, amb capacitat d'innovació i amb repercussió i mestratge reconeguts.

Estudià filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on, deixeble de Martí de Riquer, es llicencià en filologia

romànica el 1953 i s'hi doctorà el 1958 amb una tesi sobre el poeta del tombant dels segles XIV i XV Lluís Icart. Complementàriament assistí als cursos de literatura catalana i d'història de Catalunya que feien als clandestins Estudis Universitaris Catalans, respectivament, Jordi Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila, i en cercles més informals es beneficià del contacte persistent amb Josep M. de Casacuberta, Jaume Vicens Vives, J. V. Foix, Salvador Espriu i, especialment, Carles Riba, que l'influïren en la reorientació dels seus interessos acadèmics cap als segles moderns, enfront dels medievals quasi exclusius dels seus inicis, que es clouen pràcticament amb els seus dos volums de *Literatura catalana antiga* de la «Col·lecció Popular Barcino» (1961 i 1963): havia estat ajudant de la càtedra de Literatures Romàniques Medievals (1953-1955) i encarregat de curs de metodologia d'edició crítica de textos (1955-1959) de la Universitat de Barcelona. El curs 1959-1960 i el se-

* Text preparat per Manuel Jorba, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona i membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: Manuel.Jorba@uab.cat